

Uppsökande arbete bland unga

- en definition av roller, mål och grundläggande principer för socialt fältarbete och annan uppsökande verksamhet

Förord

Ett väl utfört uppsökande arbete bland unga är ett viktigt verktyg för att tillförsäkra alla unga samma möjligheter till en god uppväxt och möjligheten att nå sin fulla potential som individer och samhällsmedborgare. Utan ett sådant arbete kommer många unga inte att nås och få det stöd de behöver för att utvecklas i positiv riktning. Det uppsökande arbetet är därför centralt om kommuner och stat ska leva upp till Barnkonventionen och tillförsäkra alla unga likvärdiga uppväxtvillkor.

Det övergripande syftet med denna skrift är därför att bidra till att stärka det uppsökande arbetet. Den är framtagen i samverkan mellan RIF¹ och KEKS². RIF organiserar fältarbetare medan KEKS organiserar kommunala förvaltningar ansvariga för öppen ungdomsverksamhet, inklusive olika typer av uppsökande verksamhet. Det är naturligtvis en styrka att dessa organisationer har en samsyn kring det uppsökande arbetet, vad som karakteriserar det och vad som förväntas uppnås.

Denna skrift och de klagöranden den syftar till är viktiga för RIF som organisation också då det i organisationens stadgar står att RIF ska:

- organisera fältarbetare samt informera om RIF:s definition av fältarbete.
- påverka stat, kommuner, myndigheter, fackföreningar och övriga beslutsfattare om vikten av ett förebyggande arbete som bedrivs av fältarbetare.
- samarbeta med högskolor och andra utbildningsinstitutioner som utbildar nya fältarbetare samt arbeta för att vara vägledande i debatt och i opinionsbildning rörande fältarbete.³

Detta kräver naturligtvis att vi har en tydlig och välförankrad definition av vad vi menar när vi talar om uppsökande verksamhet och socialt fältarbete. Utan en tydlig definition blir föreningens mål helt enkelt omöjliga att nå.

För KEKS som arbetar med och har tagit fram system för dokumentation och uppföljning av uppsökande verksamhet är det centralt att dessa system svarar mot sektorns behov och upplevs som relevanta av de som faktiskt utför uppdraget. Detta förutsätter en gemensam syn på det uppsökande arbetet och lägger i sin tur en solid grund för de åtgärder som kan krävas för att utveckla verksamheten. Dokumentation och uppföljning är ju bara intressant om den genererar den information som behövs för att fortsätta utveckla verksamheten och att denna faktiskt används.

Skriften har tagits fram av Johan Andersson Berg, fältarbetare, Socialförvaltningen Centrum, Göteborg, och Jonas Agdur, senior advisor, KEKS.

Den har antagits av RIF:s ... samt av KEKS centrala styrgrupp

Göteborg den

Citera gärna, men ange då källan!

Innehållsförteckning

Inledning.....	4
Om att definiera en yrkesroll.....	6
Socialt fältarbete	7
Målgrupp	7

¹ www.faltarbete.se

² www.keks.se

³ Föreningen Riksförbundet för fältarbetares stadgar 1§.

Kontext	7
Process.....	8
Mål.....	8
Grundläggande principer.....	9
Lagar och regler	11
Avgränsningar	12
Förutsättningar	12
Metoder.....	13
RIF:s rekommendationer	13
Andra former av uppsökande arbete	13
Allmänt förebyggande arbete.....	13
Mobil ungdomsverksamhet.....	14
Utlokaliserad ungdomsverksamhet.....	14
Uppsökande ungdomsverksamhet.....	14
Slutord	16
Källor och litteraturtips.....	17

Inledning

Det bedrivs i Sverige en mängd olika verksamheter för unga som har sin utgångspunkt och fokus utanför samhällets fasta institutioner och anläggningar⁴. Dessa verksamheter har ofta olika syften och målgrupper, och de bedrivs av personal med olika bakgrund och förutsättningar. En ofta använd samlingsbeteckning är uppsökande verksamhet; personal försöker nå och interagera med unga för att erbjuda dessa olika typer av stöd och/eller aktiviteter, förebygga och/eller stävja olika typer av problem eller kartlägga ungas beteenden och livssituation. Inte sällan är gränserna mellan olika syften, målgrupper och aktiviteter flytande och/eller överlappande. Oavsett uppdrag används ofta begreppet 'fältarbetare' eller 'fältare' för dem som utför det.

Syftet med denna skrift är att tydliggöra dessa olika typer av verksamheter, vad som karakteriserar dem, vad de har gemensamt och vad som skiljer dem åt och att därigenom skapa tydlighet kring 'fältarbetarens' olika roller. Alla dessa verksamheter bidrar på olika sätt till att skapa en god uppväxtmiljö för våra unga och syftet är därför på inget sätt att skapa en hierarki mellan dem, men om en verksamhet ska kunna följas upp, utvecklas och resurs-sättas på ett kunskapsbaserat sätt är det centralt att det finns tydliga kriterier som beskriver vad som är vad i det uppsökande arbetet.

De olika typer av uppsökande arbete som kommer att behandlas är:

- Socialt fältarbete
- Allmänt förebyggande arbete
- Mobil ungdomsverksamhet
- Utlokaliserad ungdomsverksamhet
- Utåtriktad ungdomsverksamhet

Fokus kommer att ligga på det vi kallar socialt fältarbete, men för att det ska bli tydligt vad detta innebär och kräver krävs att även övriga former av uppsökande verksamhet tydliggörs och avgränsas i relation till varandra⁵. Det är även viktigt att påpeka att många "fältarbetare" har uppdragsbeskrivningar som täcker mer än en av dessa roller, till exempel att bedriva såväl socialt fältarbete som allmänt förebyggande arbete. För att kunna arbeta målmedvetet och också kunna följa upp omfattningen och effekten av olika insatser är det dock viktigt att dessa "fältarbetare", såväl som de som formulerar uppdragen, är medvetna om vilken roll man ikläder sig när man utför olika typer av uppdrag.

Precis som när det gäller andra yrkesgrupper utför också 'fältarbetare', oavsett grunduppdrag, en mängd andra mer generella arbetsuppgifter, som till exempel administrations- och informationsverksamhet. För att tydliggöra de olika formerna av uppsökande verksamhet är det därför också viktigt att skilja mellan själva grunduppdraget, det man ska åstadkomma i relation till unga, och de olika typer av förutsättningsskapande insatser som också behöver utföras. Detta är viktigt inte minst för att finna en balans mellan dessa olika typer av arbete och för att säkerställa att planering, information och andra förutsättningsskapande aktiviteter också har relevans för själva grunduppdraget.

Till förutsättningsskapande aktiviteter i arbetet med unga hör, oavsett uppdrag, bland annat:

- Information om uppdraget till såväl unga som andra aktörer såsom skola, fritid och polis.
- Deltagande i samverkansfora med andra relevanta aktörer för samverkan på såväl individ- som grupp- och samhällsnivå.
- Kartläggning, såväl generell som riktad, av ungdomars behov, livssituation, etc.
- Relations-/kontaktskapande verksamhet med målgruppen.

⁴ Till exempel skolor, fritidsgårdar, idrottsanläggningar och socialkontor

⁵ Detta är också viktigt därför att Socialstyrelsen i sin rapport Socialt fältarbete med barn och unga, Socialstyrelsen 2022, konstaterar att "Det förekommer också att fältverksamheter som bedriver socialt fältarbete inte betraktar sitt arbete som socialtjänst. Socialstyrelsen kan konstatera att en social fältarbetare enligt definitionen i denna rapport utför verksamhet enligt lagstiftningen om socialtjänst."

Uppsökande arbete bland unga räknas, i europeisk tradition, in under paraply-begreppet youth work, det vill säga frivillig öppen ungdomsverksamhet. Youth work kännetecknas enligt Europarådets rekommendation om ungdomsarbete⁶ av att den är "en social praktik – att arbeta med ungdomar och de samhällen där de lever – för att främja ungas aktiva deltagande och inkludering i samhället ...". Dess "främsta funktion är att motivera och stödja unga att söka och sträva efter konstruktiva vägar i livet, och på så sätt bidra till ungas personliga och sociala utveckling och till samhället i stort." Utöver uppsökande arbete ingår i youth work begreppet även till exempel fritidsgårdsverksamhet, kulturskoleverksamhet och olika typer av frivillig kursverksamhet. För att det uppsökande arbete, och då inte minst det sociala fältarbetet, ska kunna bidra till att alla unga får det stöd de behöver för att finna "konstruktiva vägar i livet" måste det vara tydligt vilket detta specifika bidrag är.

Att "fältarbetarens" uppdrag behöver tydliggöras framgår och understryks också av Socialstyrelsens relativt nyligen publicerade kartläggning av uppsökande och förebyggande socialt fältarbete i kommunal regi⁷. Där konstateras bland annat att verksamhetens mål, målgrupp, metoder och organisation skiljer sig åt mellan olika kommuner och att:

"Sammantaget visar kartläggningen att fältarbetarnas uppdrag, roll och arbetssätt många gånger upplevs som otydligt, inte bara av fältarbetarna själva, utan även av deras samverkansparter. Socialstyrelsen ser därför att det i många kommuner finns ett behov av att på lokal nivå tydligare rama in fältarbetet och definiera fältverksamhetens uppdrag och roll. Behovet återfinns i förhållande till både annat förebyggande arbete i kommunens regi och till arbete på området som bedrivs av andra huvudmän."

Man konstaterar även att det finns "ett behov av att utveckla den evidensbaserade praktiken inom det sociala fältarbetet." En faktor som naturligtvis påverkar detta är de svårigheter som många upplever med att följa upp verksamheten och dess eventuella resultat. Detta märks också i det faktum att endast 38 % av de verksamheter som deltagit i kartläggningen uppger att de genomfört någon form av uppföljning, samtidigt som en lika stor andel svarar att: "Nej, det har inte genomförts en uppföljning eller utvärdering och det finns i dagsläget ingen planering för det."

En grundläggande förutsättning för uppföljning och utvärdering är naturligtvis att det finns ett tydligt uppdrag och tydliga mål att koppla denna till. Denna skrift syftar därför till att bidra till att komma till rätta med dessa brister och lägga en tydligare grund för den uppsökande verksamhet bland barn och unga som drivs i kommunal regi och att därigenom även lägga grunden för en meningsfull dokumentation och uppföljning.

Detta blir också särskilt viktigt när kraven på utvärdering och att arbeta med metoder förankrade i vetenskap och erfarenhet stärks i och med införandet av en ny socialtjänstlag⁸. I förslaget trycks det också extra på vikten att utvärdera insatser inom socialnämnden. Särskilt viktigt för att kunna utveckla arbetet är då att inkludera ungdomarnas syn på dessa insatser, på deras effekt och på fältarbetarens agerande och roll. En välfungerande, heltäckande dokumentation och uppföljning är även nödvändig om man ska kunna se mönster och tendenser rörande unga och deras över tid och mellan olika grupper skiftande behov.

⁶ Europarådets rekommendation om ungdomsarbete: Ministerkommitténs rekommendation CM/Rec (2017) 4 till medlemsstaterna om ungdomsarbete (Antagen av ministerkommittén den 31 maj 2017 vid det 1287:e mötet mellan ministrarnas ställföreträdare)

⁷ Socialt fältarbete med barn och unga, Socialstyrelsen 2022

⁸ <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2001/03/prop.-20000180>

Om att definiera en yrkesroll

En yrkesroll är den funktion man förväntas fylla i relation till en specifik målgrupp i en given kontext – är inte 'pjäsen' och övriga 'aktörer' tydliga blir inte 'rollen' tydlig, så ingen roll utan en pjäs där övriga 'aktörer' finns med i en gemensam 'historia'.

Följaktligen kräver en tydlig yrkesroll att man definierar:

- Målgrupp – vilka övriga är med i pjäsen
- Kontext – i vilket sammanhang, på vilken arena, utspelar sig pjäsen
- Process – vad är 'handlingen', förväntas hända i pjäsen (hur förs handlingen framåt)
- Mål – vad är det förväntade, lyckliga, slutet (för målgruppen)

För att en yrkesroll ska bli tydlig krävs även att man fastslår:

- Eventuella lagar och andra regler som styr uppdraget
- De grundläggande principer som verksamheten vilar på
- Hur rollen gränsar mot och avgränsas av andra roller

Ovanstående punkter är de som denna skrift tar upp i relation till olika former av uppsökande arbete. Som påpekats i inledningen kan en 'fältarbetare' ha i uppdrag att fylla flera olika roller och samtidigt kan en roll/ett uppdrag fylla flera funktioner samtidigt. Till exempel kan ett allmänt förebyggande uppdrag att informera om droger för skolklasser samtidigt fungera kontaktskapande (förutsättningsskapande) i relation till ungdomar som inte rör sig i de miljöer där uppsökande verksamhet bedrivs utanför skoltid. För att kunna prioritera sitt arbete är det dock avgörande att såväl 'fältarbetaren' som uppdragsgivaren har klart för sig vilken roll som är den primära och utformar arbetet därefter.

Att i nästa steg göra klart vad som krävs för att kunna utföra rollen på ett bra sätt, i form av till exempel resurser och kompetens, är naturligtvis centralt för ett framgångsrikt arbete, men definierar inte rollen som sådan. För att göra bilden tydligare kommer dock några förutsättningar, metoder och rekommendationer att lyftas i anslutning till de olika formerna av uppsökande verksamhet.

Socialt fältarbete

Socialt fältarbete har två grundläggande karakteristika eller kännetecken som tillsammans formar en specifik och tydligt urskiljbar praktik. Det är de som arbetar inom ramen för denna praktik som vi betecknar som fältarbetare⁹.

Målgrupp

Det första kännetecknet är att målgruppen för socialt fältarbete är ungdomar i riskzon. ”Detta innebär att de beter sig på ett sätt, eller lever under personliga omständigheter, som riskerar att hämma deras framtida möjligheter att leva ett gott och konstruktivt liv som en del av samhället och att inte kunna nå sin fulla potential som individer och samhällsmedborgare.”¹⁰

Exempel på unga som kan befinna sig i riskzon är de:

- Med hög skolfrånvara.
- Som lever i hederskontext.
- Som använder alkohol/droger.
- Som lider av psykisk ohälsa.
- Med instabila eller våldsamma hemförhållanden.
- Med påbörjat kriminellt beteenden, till exempel snattning eller skadegörelse.
- Som umgås i kriminella eller radikaliserade miljöer.
- Som vistas i riskmiljöer¹¹.

Graden av risk varierar naturligtvis från individ till individ beroende på en mängd faktorer såsom motståndskraft (resilience), tillgång till alternativ och hur frekvent ett beteende är. Den som lever i hederskontext kan ha tillgång till andra stärkande sammanhang och att som ungdom nyttja alkohol blir ett riskbeteende först när det blivit en etablerad vana – en gång är ingen gång, två gånger är en gång för mycket. Det finns med andra ord en gråzon när det gäller vem som befinner sig i riskzon.

Socialt fältarbete riktar sig alltså inte till unga som har en i det stora hela välfungerande tillvaro. Dessa ska naturligtvis känna till fältarbetarna och deras uppdrag så att de vid behov kan kontakta dessa, men de är inga man aktivt arbetar med. I de fall fältarbetare arbetar med gruppverksamheter kan man naturligtvis välja att inkludera även välfungerande unga för att bidra till en gruppdynamik som främjar de mål man satt upp, men dessa unga är i sig inte målgruppen.

Kontext

Det andra kännetecknet är den kontext man arbetar i: ”fältarbetet har sin utgångspunkt och sker utanför institutionerna”¹². Socialt fältarbete innebär att man aktivt söker nå ut till ungdomar i riskzon där dessa befinner sig. De man riktar sig är alltså de som har problem och som samhället inte når (fram till) via sina etablerade institutioner och kanaler. Det är de unga som ’hängar’ på gator och torg och/eller som behöver ett mer personligt och riktat socialt stöd än det som skola, fritid eller föreningsliv har kapacitet att erbjuda. Det är de unga vars liv och problem, helt eller delvis, har hamnat mellan stolarna och som därför inte får det stöd de har rätt till¹³.

⁹ Inte sällan säger fritidsledare och andra som rör sig ute bland unga under till exempel så kallade riskhelger att de ”fältar”. Detta bidrar dock till en begreppsförvirring och leder till att fältarbetet blir otydligt i mångas ögon. Att som fritidsledare eller socialsekreterare ge sig ut bland unga under riskhelger är en allmänt förebyggande aktivitet som kan vara bra, men det gör dem inte till fältarbetare. Dessa sysslar med socialt fältarbete enligt denna beskrivning.

¹⁰ Inspiring Quality Street work – Att stärka fältarbetet genom dokumentation och uppföljning, KEKS 2023

¹¹ Riskmiljöer kan definieras som miljöer där unga kommer i kontakt med andra unga med riskbeteenden och därigenom riskerar att etablera en identitet som ’riskungdom’ och cementera sitt utanförskap och/eller sina riskbeteenden. En bussterminal är inte en riskzon för vanliga resenärer, men kan vara det för unga om det är en samlingsplats för missbrukare. Ett SIS-hem kan erbjuda stöd, men kan också vara en riskmiljö där en identitet som kriminell förstärks. Det finns alltså en ofrånkomlig gråzon avseende vad som bör ses som en riskmiljö.

¹² Inspiring Quality Street work – Att stärka fältarbetet genom dokumentation och uppföljning, KEKS 2023

¹³ Att unga med problem inte nås och får det stöd de behöver kan ha en mängd olika orsaker, till exempel en stark misstro mot socialtjänsten och andra myndigheter. En annan orsak kan vara fel eller luckor i de system som samhället har för att

De arenor fältarbetaren rör sig på är de där man tror sig kunna möta och interagera dessa ungdomar. Det rör sig främst om offentliga miljöer som gator, torg, bussterminaler, med mera, men också om semi-offentliga miljöer som köpcentra och fritidsgårdar. Det centrala är att dessa möten är frivilliga för ungdomen (se principer nedan) och att det finns förutsättningar för en meningsfull interaktion.

Många fältarbetare besöker också regelbundet de skolor som finns i området. Dessa besök, om syftet inte är att träffa specifika ungdomar i riskzon, bör dock ses som förutsättningsskapande verksamhet med syfte att knyta kontakter och bli kända av områdets ungdomar och inte som uppsökande socialt fältarbete i sig. Dessutom är ungdomar i skolan på grund av skolplikten, inte frivilligt, och man lever därför inte upp till denna grundläggande princip.

Process

Den handling, det samspel mellan fältarbetare och unga i riskzon, som karakteriserar socialt fältarbete är en gemensam process där fältarbetaren och den unge tillsammans försöker synliggöra de utmaningar (risker) den unge står inför i tillvaron och sedan tillsammans finna vägar att hantera dess på ett så konstruktivt sätt som möjligt. Handlingen bygger alltså på en ömsesidig och respektfull dialog där man tillsammans analyserar både den unges samlade livssituation och vilka utmaningar och möjligheter det finns för positiv förändring. Den unges upplevelse av fältarbetarens förhållningssätt och attityder är här helt avgörande för en fungerande process och ett lyckat resultat. Det är därför av avgörande betydelse att följa upp hur unga i riskzon ser på fältarbetare och deras agerande.

I skriften Inspiring Quality Street Work listas några av de saker unga bör uppleva i kontakten med fältarbetare, nämligen att fältarbetaren:

- är tillgängliga när jag behöver dem
- behandlar mig med respekt
- bryr sig om mig som person
- agerar för mitt bästa
- får mig att se nya saker eller se saker på ett nytt sätt
- involverar mig när de vidtar åtgärder
- pratar med mig om saker som är viktiga för mig
- är tydliga med vad jag kan förvänta mig av dem
- hjälper mig förstå andras roller (polis, socialtjänst, etc.)

Denna process, 'handlingen', är långt ifrån alltid linjär och slutet inte alltid helt lyckligt. Socialt fältarbete bygger på att fältarbetaren, vid behov, lyckas motivera den unge att själv sträva efter förändring och ta ansvar för denna. Fältarbetaren finns som stöd, men kan inte ensam stå för eller garantera 'ett lyckligt slut'.

Det sociala fältarbetet kan ibland också behöva hantera akuta behov, såsom hemlöshet eller akut psykisk ohälsa. Det långsiktigt centrala uppdraget är dock att tillsammans med den unge identifiera de bakomliggande orsakerna till en utsatt position och stötta och hjälpa individen att undanröja dessa och kunna gå vidare i livet med tillförsikt längst "konstruktiva vägar".

Mål

Ovanstående beskrivning indikerar också tydlig det övergripande målet för socialt fältarbete. Som det står i inledningen till denna skrift så är fältarbete "en social praktik – att arbeta med ungdomar och de samhällen där de lever – för att främja ungas aktiva deltagande och inkludering i samhället ...". Dess "främsta funktion är att motivera och stödja unga att söka och sträva efter konstruktiva vägar i livet, och på så sätt *bidra till ungas personliga och sociala utveckling* och till samhället i stort." (Vår kursivering)

säkerställa relevant stöd. En viktig uppgift för fältarbetare är att synliggöra sådana systembrister för ansvariga aktörer och myndigheter.

Målet är alltså med andra ord att (åter-) inkludera den unge i samhället genom att undanröja risker i miljö och beteenden och på så sätt bidra till den unges personliga och sociala utveckling. Vad detta konkret innebär för individen varierar naturligtvis och även på ett generellt plan måste det brytas ner och konkretiseras för att bli meningsfullt och också uppföljningsbart.

Ett fruktbart sätt att göra detta är att specificera vad vi vill uppnå i relation till unga, vilka förmågor vi bör stödja dem att utveckla för att få bättre förutsättningar för att kunna hantera sin tillvaro på ett konstruktivt sätt. Vi menar¹⁴ att viktiga generella mål är att det sociala fältarbetet bidrar till att unga i riskzonen:

- har förbättrat sin självförståelse
- har förbättrat sin självkontroll
- har blivit bättre på att hantera konflikter
- har blivit bättre på att förklara sig
- har blivit bättre på att ta hand om sig själva
- har blivit bättre på att sköta sina vardagliga sysslor
- har blivit mer medvetna om sina rättigheter
- har blivit bättre på att förstå andra
- har blivit bättre på att samarbeta
- har utvecklat nya intressen
- har blivit mer engagerade i samhället
- har förbättrat sin självkänsla

I vilken grad det sociala fältarbetet uppnår detta är samtidigt möjligt att följa upp via enkäter till eller fokusgrupper med unga¹⁵. Naturligtvis ingår det också i den process som beskrivits ovan att fältarbetaren sätter individspecifika mål för de unga de arbetar med. Dessa kräver dock en mer direkt och konkret uppföljning och resultaten kan sällan generaliseras.

Grundläggande principer

Precis som demokratin bygger på och definieras av vissa grundläggande principer, till exempel alla människors lika värde, yttrandefrihet och en person en röst, så bygger och definieras socialt fältarbete av en uppsättning principer som ska vägleda och genomsyra arbetet. Nedanstående principer (fyllda punkter) avser all öppen ungdomsverksamhet, youth work, och står att finna i dokumentet European Charter on Local Youth Work¹⁶. Vad detta innebär för det sociala fältarbetet tolkas sedan i den text som följer efter varje punkt. Dessa principer utgör samtidigt en central del av de etiska riktlinjer som bör vägleda socialt fältarbete.

De grundläggande principerna är att socialt fältarbete:

- bygger på frivilligt deltagande – att ungdomar är aktiva av egen vilja och motivation; Fältarbete kan aldrig vara en tvångsåtgärd. Det kan bara stödja ungdomar som vill få stöd. Att öka motivationen hos unga människor i riskzonen att sträva efter förändring är en central uppgift för fältarbete.
- utgår från och svarar mot ungdomars självupplevda behov, intressen, idéer och erfarenheter och på så sätt ge mervärde och/eller glädje i livet;

¹⁴ Dessa mål är tagna från Inspiring Quality Street work – Att stärka fältarbetet genom dokumentation och uppföljning, KEKS 2023

¹⁵ KEKS har, via ett Erasmus+ strategiskt partnerskap med fyra länder, tagit fram ett web-baserat system för dokumentation och uppföljning av socialt fältarbete där bland annat enkäter med motsvarande frågor till unga som deltagit i fältverksamhet ingår. Läs mer på www.keks.se

¹⁶ Dokumentet är den samlade europeiska ungdomssektorns konkretisering av såväl Europarådets rekommendation som de motsvarande policy dokument som antagits inom EU. Du hittar det på www.europegoeslocal.eu, där du också hittar en svensk översättning. Vissa av punkterna i listan har justerats språkligt av läsbarhets- och tydlighetsskäl.

Fältarbete kan aldrig vara toppstyrt. Det kan informera om risker och oro, men det är ungas egen upplevelse av dessa risker som måste vara utgångspunkten för åtgärder¹⁷.

- skapas, organiseras, planeras, förberedas, genomförs och utvärderas tillsammans med ungdomar;
Fältarbetet sker tillsammans med ungdomar. Det måste involvera unga människor i den process som för dem bort från risker om det ska bli framgångsrikt¹⁸.
- bidrar till ungdomars personliga och sociala utveckling genom icke-formellt och informellt lärande¹⁹;
Fältarbete stärker unga på ett sätt som gör dem mer motståndskraftiga mot negativ påverkan. Det gör det genom att stödja ungdomar i att utveckla (nya) attityder, värderingar, färdigheter och kunskaper som hjälper dem att bättre förstå och hantera sig själva och sina relationer till andra.
- strävar efter att stärka ungas självbestämmande, självständighet och tillgång till sina rättigheter.
Fältarbetet stöder och litar på unga människor att kunna fatta egna beslut. Det gör unga människor medvetna om sina rättigheter och hur de kan utövas.
- har ett helhetsperspektiv på ungdomar och möta dem där de är, som kapabla individer och primära resurser i sina egna liv och för samhället som helhet;
Fältarbete tar hänsyn till ungas hela livssituation och förlitar sig på deras egen vilja till förändring. Det får unga människor att se hur de själva kan bidra till förändringar i sina liv och i samhället.
- främjar kritiskt tänkande och kreativitet såväl som mänskliga rättigheter, demokratiska värderingar och aktivt medborgarskap.
Fältarbetet bygger på en reflekterande och värdebaserad dialog med unga. Det utmanar konstruktivt unga människors tankar och åsikter för att stödja dem i att hitta sig själva och sina relationer till andra.
- är aktivt inkluderande och erbjuder lika möjligheter för alla unga.
Fältarbete handlar om att (åter)inkludera ungdomar i konstruktiva livsval och i samhället. Det hjälper unga i riskzon att få tillgång till samma möjligheter som sina kamrater.

Dessa principer bör förstås och ingå i ett etiskt förhållningssätt där fältarbetaren:

- Möter alla med respekt – Det sociala fältarbetets värdegrund bottenar i principen att alla människor har samma värde oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, politisk övertygelse, bakgrund, sexuell läggning, funktionsvariation eller ålder. Genom att agera i enlighet med detta lever verksamheten också upp till barnkonventionen. Fältarbetare ska därför också aktivt motverka diskriminerande normer och attityder.
- Har ett holistiskt perspektiv – Alla ungdomar är komplexa och unika. För att kunna förstå och hjälpa någon är det därför viktigt att inte bara fokusera på enskilda aspekter eller problem.

¹⁷ I de fall där det frivilliga arbetet inte ger resultat och andra åtgärder, till exempel en orosanmälan utan den unges samtycke, så är det inte längre socialt fältarbete som bedrivs utan någon form av myndighetsutövning.

¹⁸ Det som här åsyftas är inte det uppsökande arbetet, som självklart måste planeras av fältarbetare, utan det påföljande arbetet med de ungdomar i riskzon man mött under det uppsökande arbetet.

¹⁹ Icke-formellt lärande är planerat lärande utanför det formella utbildningssystemet. Informellt lärande är spontant lärande i vardagen. Det är via informellt lärande vi lär oss sådant som kulturella koder, hur man förväntas bete sig som kvinna/man, etcetera "Personlig och social utveckling" innebär rent konkret just att man lärt sig något nytt, som till exempel att hantera sina känslor och konflikter med andra. I Sverige pratar vi ofta mer svepande om 'empowerment', men detta är resultatet av att man lärt sig nya saker och lärande går att precisera och följa upp.

Genom att utforska helheten och beakta kroppsliga- psykiska-, sociala- och existentiella behov ökar chansen att hitta rätt insatser.

- Utgår från ett salutogent synsätt - Det sociala fältarbetet ska se till styrkorna hos de vi möter, använda dem i vårt arbete och ha tillit till målgruppens egen förmåga och potential att utvecklas i positiv riktning. Ungdomarna själva är de främsta experterna i sina liv. Deras egen syn på sina behov och lösningar ska prioriteras.
- Bygger arbetet på frivillighet - Att arbetet sker i offentligheten utan myndighetsutövning gör att kontakten med fältarbetare alltid är frivillig. Det är upp till fältarbetaren att skapa det förtroende som gör att ungdomar vill ha kontakt. Fältarbetaren måste därför också vara tydlig med sin roll och vilka förutsättningar som gäller när man möts och talar med varandra, inklusive anmälningsskyldigheten. Fältarbetaren måste också alltid vara medveten om att man befinner sig i en maktposition och ta med detta i beräkningen när man försöker förstå den unges sätt att agera.
- Tar helhetsansvar – Det är inte alltid ungas rätt att vara lyssnade på när beslut fattas som rör dem respekteras. Det är inte alltid unga har tillgång till trygga miljöer och möjligheter att delta i det kulturella livet²⁰. Av dessa och andra skäl har många unga i riskzon en mer eller mindre stark och välmotiverad misstro mot myndigheter i form av till exempel socialtjänst och polis. Det är något som fältarbetare måste förhålla sig till och därför såväl peka på missförhållanden i samhället och bland offentliga aktörer, som stötta och lotsa unga i deras, ofta nödvändiga, kontakter med dessa. Fältarbetaren måste verka för ett ömsesidigt förtroende mellan unga och myndigheter och i möjligaste mån stötta unga att företräda sig själv i kontakter med andra.

Att verksamheten lever upp till ovanstående är centrala för ett framgångsrikt socialt fältarbete. Dessa principer och förhållningssätt måste därför vara väl förankrade bland såväl fältarbetare som chefer och beslutsfattare. Detta förutsätter i sin tur en levande diskussion där såväl RIF som KEKS kan bidra med stöd och erfarenheter.

Lagar och regler

Det finns ett antal nationella lagar och regler som det sociala fältarbetet har att förhålla sig till^{21,22}. Dessa lagar återfinns främst i socialtjänstlagen och centralt bland dessa är:

- Anmälningsskyldighet – En fältarbetare är skyldig att genast anmäla till socialnämnden om hen i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.^{23,24}
- Tystnadsplikt – En social fältarbetare arbetar enligt lagstiftningen om socialtjänst och måste därför förhålla sig till socialtjänstsekretessen i offentlighets- och sekretesslagen (OSL).²³ Utgångspunkten är att sekretessen inom socialtjänsten är stark och att uppgifter om en enskilds personliga förhållanden får lämnas ut endast i vissa undantagsfall. För att en social fältarbetare ska kunna lämna ut uppgifter som omfattas av sekretess till exempelvis en skola, fritidsgård eller polisen behövs en sekretessbrytande grund. I många situationer går det

²⁰ Vilket är krav enligt Barnkonventionen, vilken numera är svensk lag.

²¹ I Socialstyrelsens utredning Socialt fältarbete med barn och unga, Socialstyrelsen 2022, understryks vikten av att alla fältarbetare är väl insatta i dessa lagar och regler, något som i dagsläget brister på vissa håll.

²² Det finns även en del kommuner som tagit fram egna riktlinjer för arbetet, dessa behandlas av förklarliga skäl dock inte i denna skrift.

²³ En central del av det sociala fältarbetet är att identifiera och uppmärksamma oro runt barn och unga. En fältarbetare är skyldig att genast anmäla till socialnämnden om hen i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. I det kontaktskapande arbetet behöver fältarbetaren vara tydlig mot barnet eller den unge med sin socialtjänstroll, till exempel vad gäller sekretess och anmälningsskyldighet, för att undvika missförstånd och få en tillitsfull relation. Socialstyrelsen: [Socialt fältarbete med barn och unga - Kunskapsguiden](#)

²⁴ Socialtjänstlagen 14 Kap 1§

att lösa genom att vårdnadshavaren och/eller barnet eller den unge, samtycker till att informationen lämnas ut."²⁵

Till övriga, om än ej lagstiftade, skyldigheter hör:

- Att informera om sitt uppdrag och sina skyldigheter till dem man arbetar med.
- Att dokumentera och följa upp sitt arbete.
- Att respektera det sociala fältarbetets grundläggande principer och etik.

Socialnämnder har enligt socialtjänstlagen²⁶ i uppdrag att bedriva uppsökande arbete och socialt fältarbete är ett sätt att jobba uppsökande och förebyggande. Socialt fältarbete räknas här som en serviceinsats. Med detta avses insatser som ges utan att ett formellt biståndsbeslut fattas och oftast även utan att en social utredning genomförts. Det gör att det inte finns något dokumentationskrav gällande individer och sådan dokumentation ska inte föras annat än i form av egna minnesanteckningar. Dessa ska förstöras efter att kontakten avslutats.

Avgränsningar

För att det sociala fältarbetet ska bli tydligt måste det också tydliggöras vad som inte ingår i uppdraget och vad fältarbetaren inte bör ägna sig åt. De unga man arbetar med kan ofta ha problem som kräver specialistinsatser som fältarbetaren inte har kompetens att utföra. Detta innebär att det är viktigt att fältarbetaren känner till och kan slussa vidare dessa unga till relevanta aktörer utan att för den skull överge dem.

Fältarbetaren ska inte:

- agera psykolog – man är samtalspartner och stöd²⁷, men inte behandlande psykolog.
- agera ordningsvakt eller ägna sig åt ingripande verksamhet vid brott.
- agera spanare åt polisen.
- agera transporthjälp (taxi) för påverkade ungdomar (om transporten inte går till MiniMaria eller motsvarande eller sker på eget initiativ för att få möjlighet till samtal).
- agera repressiv eller kontrollerande insats vid demonstrationer, kravaller eller liknande.
- ersätta elevvårds eller utbildningsinsatser på skolor.

Förutsättningar

Ett framgångsrikt socialt arbete förutsätter bland annat:

- Att fältarbetarnas roll och uppdrag är välkänt såväl bland alla unga i upptagningsområdet som av chefer, lokala beslutsfattare, andra som arbetar med unga (skola, fritid, etc.) samt av lokalsamhället i stort (föreningsliv, handlare, etc.)
- Att fältarbetarna är kontinuerligt närvarande på de arenor där unga i riskzon rör sig. Bara genom att kontinuerligt och över tid vistas i miljöer där ungdomar är och visa intresse för hur de har det kan fältarbetaren bygga relation till de ungdomar de möter och på så sätt vinna deras tillit.
- Att arbetet kontinuerligt dokumenteras och följs upp som underlag för såväl analys och planering av åtgärder som för återkoppling till ansvariga. Denna dokumentation och uppföljning bör dels omfatta statistik kring antalet timmar uppsökande arbete, antalet kontaktade ungdomar, kontakter med andra aktörer, med mera, dels en uppföljning av hur ungdomarna upplever det stöd de fått och fältarbetarnas bemötande.

²⁵ Socialstyrelsen: [Socialt fältarbete med barn och unga - Kunskapsguiden](#)

²⁶ Socialtjänstlagen 3 kap. 1 och 4 §§ och 5 kap. 1 §

²⁷ Dessa samtal kan vara både ingående, svåra och pågå under lång tid för att lyckas med sitt uppsåt att hjälpa ungdomen att ta sig vidare. När det kommer till patologiska tillstånd som till exempel depression, ätstörningar eller olika former av trauma ska dock fältarbetaren slussa unga vidare till annan kompetens och inte försöka ersätta denna. Detsamma gäller när det kommer till regelrätt terapi. Detta utan att för den skull överge ungdomen, utan bara tydliggöra syftet med relationen och dess begränsningar.

- Att det finns fungerande strukturer och rutiner för samverkan med andra aktörer som möter och arbetar med unga och att dessa är väl insatta i det sociala fältarbetets roll och uppdrag. Främst skola, fritid och polis, men även den civila sektorn i form av församlingar och föreningsliv.
- Att fältarbetarna har relevant utbildning²⁸ och tillgång till kontinuerlig kompetensutveckling och erfarenhetsutbyte med andra med samma eller liknande uppdrag²⁹.
- Att fältarbetaren har god kännedom om socialtjänstens regelverk och uppdrag.

Metoder

Det sociala fältarbetets övergripande metod blir på många sätt tydlig genom de mål man ska uppnå och de grundläggande principer/etik som ska vägleda och genomsyra arbetet. Grunden läggs via en ömsesidigt tillitsfull relation mellan fältarbetare de unga i riskzon som de möter i det uppsökande arbetet och en konstruktiv och lösningsinriktad dialog där den unges samlade livssituation tas i beaktande och ungdomen själv blir den centrala kraften för positiv förändring.

Med detta som utgångspunkt arbetar fältarbetaren med både individer och olika typer av gruppverksamhet. De konkreta metoder, allt från coachande samtal till gruppdynamiska övningar och konfliktmedling, är för många för att gå igenom i denna skrift, men är alla viktiga delar av fältarbetarens 'verktygslåda'.

Utöver detta ingår det i fältarbetarens roll att informera och stödja andra aktörer angående de åtgärder, konkreta eller strukturella, som man ser bör vidtas för att förbättra uppväxtmiljön i området och det stöd som samhället förväntas erbjuda. Detta brukar beskrivas som att arbeta på samhälls- eller strukturell nivå och kan inbegripa allt från att efterfråga bättre belysning på allmänna platser till att informera ansvarig nämnd om situationen i området och föreslå olika åtgärder.

RIF:s rekommendationer

Följande rekommendationer har tagits fram av RIF som ett sätt att stärka kvalitet, tydlighet och säkerhet i socialt fältarbete:

- Fältarbetaren bör inte arbeta ensam i det uppsökande arbetet.
- Fältarbetaren bör inte ha utredningsansvar.
- Fältarbetaren bör inte ha jourtjänst.
- Fältarbetaren bör bära profilkläder i mötet med unga.
- Fältarbetaren bör ha tillgång till handledning.
- Det ska finnas en till uppdraget anpassad hot- och våldsplan.
- Den primära målgruppen bör vara unga 13 till 20 år.
- Cirka 30 % av arbetstiden (heltid) bör läggas på direkt uppsökande arbete i offentliga miljöer.

Andra former av uppsökande arbete

Det som främst skiljer dessa former av uppsökande arbete med unga från socialt fältarbete är att de riktar sig till alla ungdomar, oavsett eventuellt riskbeteende, inte startar utifrån ett identifierat problem hos individen samt att arbetet i allt väsentligt drivs med gruppen, inte individen, i fokus. (Även om detta naturligtvis förutsätter att man stöttar individer att vara en del av gruppen.)

Allmänt förebyggande arbete

Allmänt förebyggande, preventivt, arbete kan ske i många olika former. Till dessa hör

- Information i skolor eller på fritidsgårdar avseende droger, alkohol, sexualitet, etc.
- Attitydpåverkan i form av utbildningar kring maskulinitet och machonormer eller temaverksamhet som till exempel så kallade kärleksveckor.

²⁸ För att förstå ungdomar och det möjligheter och svårigheter det innebär att växa upp idag krävs bland annat kunskaper i socialisationsteori, utvecklingspsykologi, samtalsmetodik, grupprocesser och olika ungdomskulturer.

²⁹ Vikten av ett fungerande erfarenhetsutbyte lyfts också i Socialstyrelsens utredning Socialt fältarbete med barn och unga, Socialstyrelsen 2022

- Vuxennärvaro i form av till exempel fritidsledare eller föräldravandrare under (risk-) helger för att bidra till trygghet och motverka oro.
- Trygghetsvandringar för att tillsammans med medborgare kartlägga otrygga miljöer och komma med förslag på åtgärder.

Målgruppen för dessa insatser är alla unga man möter oavsett om dessa är i riskzon eller ej.

Kontexten varierar beroende på insats.

Processen planeras och styrs till övervägande del av vuxna som sätter agendan för vad som ska hända och när, även om insatsen i sig kan innehålla moment av delaktighet.

Målet med dessa verksamheter är att förebygga oönskade situationer och beteenden innan dessa inträffat.

Lagar och regler som styr dessa aktiviteter saknas nästan helt. Anställd personal, till exempel fritidsledare, har dock fortfarande anmälningsplikt. Det är dock viktigt att påpeka att vuxna i offentliga miljöer inte har rätt att agera ordningsvakter eller polis.

Grundläggande principer och etik handlar här mer om basala förhållningssätt som att möta alla unga med respekt, inbjuda till dialog, lyssna på vad de faktiskt säger och inte tro att man alltid, som vuxen, vet bäst.

Avgränsningar som skiljer dessa insatser från socialt fältarbete är dels att det riktar sig till alla unga, dels att det inte primärt leder vidare till den process som fältarbetaren har med unga för att förstå och förändra deras situation.

Mobil ungdomsverksamhet

Mobil ungdomsverksamhet kan vara att ha till exempel en fritidsgårdsutrustad buss eller att ta fritidsgårdsutrustning till olika lokaler som "pop-up" fritidsgårdar.

Målgrupp för dessa aktiviteter är de unga, oavsett livssituation, som av logistiska skäl inte har tillgång till en fritidsgård.

Kontext är de 'lokaler' och den utrustning som erbjuds.

Processen utgörs av att unga, med stöd av personal, är med och initierar, planerar, genomför och utvärderar aktiviteter för sig själva och/eller andra.

Målet är att bidra till ungas personliga och sociala utveckling via icke-formellt och informellt lärande.

Lagar och regler som styr dessa aktiviteter saknas nästan helt. Anställd personal har dock anmälningsplikt.

Grundläggande principer är de som anges ovan för öppen ungdomsverksamhet och som slås fast i European Charter on Local Youth Work³⁰.

Utlokaliserad ungdomsverksamhet

Utlokaliserad ungdomsverksamhet, på engelska "detached youth work", är fritidsverksamhet som bedrivs utanför fritidsgårdar och liknande där unga samlas, på deras arena, ofta utomhus.

Målgrupp för dessa aktiviteter är de unga, oavsett livssituation, som av olika skäl väljer att inte besöka fritidsgårdar och liknande.

Kontext är den arena där unga väljer att vistas och den utrustning som erbjuds.

Process, mål, lagar och regler samt grundläggande principer är de samma som för mobil ungdomsverksamhet. Målet kan även vara att dessutom informera om och locka unga till fritidsgårdar eller andra aktiviteter.

Uppsökande ungdomsverksamhet

Uppsökande ungdomsverksamhet, på engelska "outreached youth work", är verksamhet där man söker möta ungdomar där dessa väljer att samlas för att informera dem om fritidsgårdar och annan ungdomsverksamhet och för att uppmuntra dem att delta.

³⁰ www.europegoeslocal.eu

Målgrupp för dessa aktiviteter är de unga, oavsett livssituation, som inte deltar i organiserad fritidsverksamhet.

Kontext är den arena där unga väljer att vistas. Kontexten kan även vara olika fora på internet där man försöker nå specifika grupper som annars kan vara svåra att nå, till exempel 'hemmasittare' eller HBTQI+ unga.

Processen är i grunden en informationsprocess som, i bästa fall, utformas och genomförs tillsammans med engagerade unga.

Målet är att locka unga att delta i organiserade fritidsaktiviteter.

Slutord

Vår förhoppning är att denna skrift ska fungera som underlag för en levande diskussion och fortsatt utveckling av det uppsökande arbetet bland unga. Vi hoppas att vi bidragit till att tydliggöra olika roller och uppdrag och att detta i sin tur kan leda till såväl mer effektiv samverkan som en nödvändig utveckling av den dokumentation och uppföljning som är en central förutsättning för en mer kunskapsbaserad och effektiv praktik.

Det uppsökande arbetet bland unga är av avgörande betydelse för att alla unga ska kunna få sina rättigheter enligt Barnkonventionen och svensk lag tillfredsställda. Utvecklandet av ett effektivt uppsökande arbete är inte en kostnad utan en investering som ger mångfalt tillbaka. Det faktum att RIF och KEKS gemensamt står bakom detta dokument och kommer att samverka kring dess förverkligande kan förhoppningsvis bidra till att det uppsökande arbetet bland unga, och då inte minst det sociala fältarbetet, får en tydligare roll och position i det samlade arbetet med unga.

Den som har åsikter, frågor eller idéer kring denna skrift och det fortsatta arbetet är mer än välkommen att ta kontakt³¹.

³¹ Maila info@keks.se eller ...

Källor och litteraturtips

Möten i mellanrummet – socialt förebyggande arbete med ungdomar. Stockholm: Gothia, Ander, B., Andersson, M., Jordevik, K. & Leisti, A. (red.). 2005

Ute/Inne – Oppsøkende sosialt arbeid med ungdom. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, Bøgre Erdal (red.) 2006

En guide till uppsökande fältarbete med ungdomar. RiF, Malin Andersson, Fredrika Falk, Anna Holgersson och Kim Melin 2014

Socialt fältarbete med barn och unga Kartläggning av uppsökande och förebyggande socialt fältarbete i kommunal regi Publicerad www.socialstyrelsen.se, 2022

Inspiring Quality Street Work – Att stärka fältarbete genom dokumentation och uppföljning, KEKS 2022